Bolșevic inamic și amic, sau Călătoriile PSY ale lui Darie

Motto: „Pe de-o parte, un scriitor nu poate fi absent în momentul său istoric, iar pe de altă parte el nu poate fi permanent prezent." (Mircea Eliade)

La Sorbona, în februarie 1976, cu ocazia festivității de decernare a titlului de *doctor honoris causa*, profesorul Michel Meslin observase că rezultatele cercetării de filozof al religiilor întreprinsă de Mircea Eliade se găsesc și dincolo de exepționala sa operă științifică. Unele rezultate mai trebuiesc căutate și în opera sa literară. O confirmare a acestei juste observații o aflăn odată cu citirea povestirii *Ivan*, compusă de Eliade în 1968, savant despre care Vittorio Vettori scrisese că, „la scară mondială, ca istoric al religiilor, Mircea Eliade este de multă vreme liderul de necontestat al acestei discipline".

Nuvela eliadescă *Ivan* publicată în două numere ale revistei „Destin" de la Madrid și apoi cuprinsă în volumul intitulat *În curte la Dionis* (Paris: *Caietele Inorogului*, IV, 1977, 280p.) evocă în subsidiar Războiul pentru Basarabia și Bucovina de Nord, anexate în 1940 de Stalin în bună înțelegere cu Hitler. Locul și timpul evenimentelor narate sunt atent precizate. Cadrul este dat de cele vreo 10 zile de retragere a trei soldați români prin Ucraina la sfârșitul lui august și începutul lunii septembrie. Anul 1944 se deduce din câteva indicații de la paginile 397 și 398. Prima: „de câteva zile nu se mai aude artileria românească", și a doua: „Treceau convoaie de prizonieri pe șosea și erau mulți răniți, cădeau și rămâneau pe marginea șoselei, până se îndura Dumnezeu sau vreo santinelă din convoiul următor și nu se mai chinuiau" (Mircea Eliade, *Ivan*, în vol.: *În curte la Dionis*, Cartea Românească, 1981).

Neobservând aceste „semne" ușor de interpretat, unui doctor în Eliade i se năzărise a vedea în nuvelă „un film sovietic de după război, mai exact un film internaționalist-proletar cu câțiva români, majoritatea militari cu o situație incertă, dezertori, rătăciți, sau pur și simplu soldați care încearcă să scape de o încercuire iminentă, care încearcă să salveze un muribund sovietic, un Ivan" (Lucian Strochi, *Dimensiuni ale fantasticului în proza lui Mircea Eliade*, 2003, p. 191). Decimarea armatei, după ce românilor li se ordonase la 23 august 1944 să înceteze lupta, apare încă și mai pregnant în imaginea de la sfârșitul nuvelei, când trec apa Stixului o mulțime de români care se întorc acasă „pe deasupra fluviului, ca și cum ar fi trecut pe un pod nevăzut" (p.402). Căci mulți soldați fuseseră răpuși de inamicul continuând războiul de ei început prin cotropirea teritoriilor românești din vara lui 1940.

„Armata română a fost trădată și imobilizată de propriul ei șef, în timp ce se afla în luptă cu inamicul, un act fără precedent în istoria militară" (p.244), s-a putut citi într-o *Istorie a Românilor* din 1994. Urmarea imediată a proclamării *unilaterale* a armistițiului de către tânărul rege Mihai a fost așadar decimarea armatei, sugerată în nuvela *Ivan* prin „focul continuu de șase zile", după care, din plutonul condus de elevul T.R. Darie Constantinescu n-au rămas decât Zamfira și Iliescu la finele lunii august 1944 când au dat de muribundul bolșevic „Ivan". Pe de altă parte, actul de la 23 august 1944 i-a oferit lui Stalin posibilitatea de a lua ca prizonieri sute de mii de ostași care încetaseră lupta, români cu care a umplut mai bine de șase ani numeroase lagăre de exterminare prin muncă forțată din U.R.S.S.

Proaspăt licențiat în filozofie, Darie Constantinescu ajunsese pe front în iulie 1944. În septembrie, când începuse în Ucraina culesul porumbului, elevul T.R. Darie își amintește că îl cunoscuse pe medicul Procopie cam de trei luni de zile, fiind în același regiment. Darie s-a rănit printr-un accident cauzat de vodca rusească („votca lui Ivan") băută când nu trebuia. Adică în stare de mare epuizare fizică, după cele șase zile de luptă la pod și încă niște zile de retragere spre casă fără apă sub soarele torid al sfârșitului de vară, flămând, însetat și nedormit, permanent în alertă să nu dea peste ei vreo patrulă bolșevică. A călcat neatent într-o groapă, s-a dezechilibrat și i s-a descărcat carabina, producându-i o rană care s-a infectat.

Deși amenințați de superiorul lor cu trimiterea la Curtea Marțială, Iliescu și Zamfira refuză a executa ordinul rănitului să-l împuște sau să-i încarce arma cu care să se împuște singur. Asemenea lui Dumitru din nuvela *O fotografie veche de 14 ani* (https://isabelavs2.wordpress.com/mircea-eliade/isabela-vasiliu-scraba-fotografie-mircea-eliade/), cei doi soldați sunt și ei niște „întârziați pe drumul mântuirii" (vezi Mircea Eliade, *O fotografie veche de 14 ani*). Pentru ei, rănirea elevului T.R. a fost pricinuită de „ceasul rău". Darie Constantinescu are parte de o întâmplare cumva similară cu cea a lui Gavrilescu, dar cu marea deosebire că „filozoful" Darie conștientizează riturile de trecere a morții, în timp ce modestul profesor de pian din povestirea *La Țigănci* le traversează într-o stare de totală buimăcire (vezi Isabela Vasiliu-Scraba, *Supraviețuirea post-mortem a lui Gavrilescu din „La țigănci"*, în rev. „Acoalda", Satu Mare, anul XV, nr. 5 /162, mai 2021, p.12, https://isabelavs2.wordpress.com/mircea-eliade/isabela-vasiliu-scraba-supravietuirea-lui-gavrilescu/). O altă noutate rezidă în implicarea viselor în „voiajele PSI" și retrăirea experiențelor din vecinătatea morții pe fondul bolii și epuizării fizice.

Surpriza ultimă ce-l așteaptă pe cititorul acestei excepționale nuvele – pe care odată ce a început s-o citească n-o mai poate lăsa din mână –, este că sufletul lui Darie, desprins de corp și pornit pe tărâmul de dincolo cu acea beatitudine de care vorbea și străinul Onofrei din povestirea *Podul* (vezi Isabela Vasiliu-Scraba, *Peștera lui Platon și peștera eliadescă*, în „Acolada", nr. 4/ 2022, p.12, https://isabelavs2.wordpress.com/mircea-eliade/podul1963-eliade/) se întoarce în corpul rănit, fiindcă uitase să-i binecuvânteze pe Iliescu și Zamfira care-l căraseră nopți în șir, fie pe carabine, fie pe o manta rusească. Evenimentele propriu-zise se desfășoară cu extrem de puține personaje deși, la derularea filmului vieții lui Darie, mai apare logodnica sa Laura și alte câteva persoane în viață (d-na Machedon, Adela și judecătorul) amestecate indistinct cu persoane decedate precum Ivan, Arhip cu care făcuse cândva o excursie în Piatra Craiului și cei cunoscuți pe front, ca Locotenentul și doctorul Procopie, în tinerețe pasionat de filozofie.

Citisem undeva de o pisică având obiceiul să se așeze pe patul pacientului care urma să moară într-un salon cu mai mulți bolnavi în stare gravă. În nuvela eliadescă apare un câine care întâi îl „recunoaște" pe Ivan, apoi pe Darie: „El te-a recunoscut, șopti [Ivan]. El a fost singurul care te-a recunoscut..." (p.392). Pe lângă Ivan. care este principalul partener de discuție al lui Darie în călătoriile lui PSY, personaje importante ale nuvelei sunt, desigur, soldații Iliescu și Zamfira. Cei trei români, Darie, Iliescu și Zamfira supraviețuiseră „focului de șase zile" în care și-au pierdut viața majoritatea ostașilor din pluton. Ei înaintează cu precauție spre casă, într-o retragere întâi marcată de găsirea muribundului Ivan, apoi de rănirea lui Darie. Din cei trei, Iliescu se distinge printr-un simț de orientare ieșit din comun.

Nuvela se derulează cu imagini alternate, unele din câmpia ucrainiană, altele din voiajele PSY ale lui Darie, la sfârșit cumva oprită pe secvența în care Zamfira și Iliescu îl cară pe muribundul Darie, după ce mai înainte cu vreo nouă zile l-au purtat pe Ivan o oră în speranța că acesta îi va binecuvânta. După o credință populară, binecuvântarea unui muribund ar aduce noroc. Și tocmai de noroc aveau ei cea mai mare nevoie, căci șoselele erau pline de camioane rusești, focul combatanților bolșevici îi putea ucide în orice clipă, iar avioanele nemțești bombardau zona zburând la mică altitudine.

Cine citește nuvela din volumul apărut în 1981 are surpriza să dea peste intervenția inchiziției comuniste care a șters cuvântul „bolșevic" din exclamația „Grijania lui de BOLȘEVIC" izbucnită spontan printre dinții soldatului Iliescu, bănuindu-l pe rusul muribund denumit generic „Ivan" că se preface a nu înțelege ce i s-a cerut. Cei doi soldați, Iliescu și Zamfira luptaseră de vreo doi ani cu dușmanii bolșevici, teoretic deveniți după 23 august 1944 „prieteni". Când s-a apropiat de bolșevicul agonizând la marginea porumbiștei, Darie a izbucnit cu glas înăbușit: „Nous sommes foutus, Ivan! Nous sommes des pauvres types! *Save our souls! Bless our hearts, Ivan!* Car nous sommes foutus!...(p.365). Mai târziu va adăuga că nu doar românii sunt „terminați". Și bolșevicii au „încurcat-o", ca Ivan, care probabil n-a auzit de Iisus Christos de când a intrat în școala primară, îi spune muribundului purtat pe carabine. „Filozoful" Darie intuise momentul precis de când pentru soldații români trebuie să fi început nenorocul. Acela a coincis cu învingerea generalului Rommel în nordul Africii. În *Jurnalul Portughez*, Mircea Eliade consemnase că pe 8 noiembrie 1942 a început înfrângerea Germaniei și că „diviziile germane retrase de la Stalingrad vor fi înlocuite prin divizii românești". Ceea ce s-a și întâmplat.

Zamfira și Iliescu „făcuseră parte, pe rând, din nu știu câte plutoane, decimate unul după altul" (p.396). Mesajul pe care ei trebuiau să-l ducă logodnicei lui Darie ținea de esența condiției umane în genere: să nu-i fie frică de moarte, că e lumină, frumusețe: „E ca o lumină mare" (p.403). Nu era în mesaj nimic personal, cei doi îndrăgostiți având posibilitatea să converseze cu ocazia „călătoriilor PSY" ale lui Darie. În nuvelă, când îi vorbește muribundului Ivan ca să-l țină cât mai mult în viață, Darie amintește de două începuturi. Primul a fost 13 martie, ziua când s-a născut. Al doilea început apare marcat de acel 8 noiembrie, când a înțeles că românii „au încurcat-o *pentru eternitate*". Dacă ar fi murit cu o zi înainte să se fi născut, ar fi fost un om fericit, ar fi ajuns în Cer, „unde, cu ajutorul preotului –dacă o mai fi rămas vreunul" – va ajunge în curând și Ivan (Mircea Eliade, *Ivan*). După 8 noiembrie Darie a intuit că Dumnezeu se dezinteresează de lumea pe care a creat-o, că Cerul nu mai există. Fiindcă oamenii „sunt indestructibili", după moarte, ei nu mai trebuie să se ducă să se odihnească nicăieri. Ideea că oamenii sunt de la începutul lumii și vor fi „chiar după ce se va stinge ultima stea din galaxie" este de tipul „evidențelor mutual contradictorii", practic de neînțeles. Cum mutual contradictorie este și postura lui Ivan, ca bolșevic inamic și amic. Sau, ca ateu muribund, din tabăra dușmană, de la care se așteaptă o binecuvântare creștinească, dată cu inima sinceră. Binecuvântarea lui Ivan a fost și ea „dată și nedată", cum precizează Locotenentul într-una din discuțiile de pe tărâmul celălalt. Mai mult ne-dată, dacă cititorului nu-i scapă următoare remarcă a lui Darie: „Unde i-a fost binecuvântarea?...m-am întrebat dacă nu cumva Ivan a dorit accidentul. numai ca să mă poată întâlni și să-mi spună tot ce avea de spus" (p.398). În lumea de dincolo în care ajungea elevul T.R. fie în vis, fie când leșina sau când tocmai era pe punctul de a muri de-a binelea, bariera lingvistică dispăruse, putând conversa cu rusul Ivan, cu care persoanele cunoscute și decedate, precum Arhip și Procopie începuseră, într-un fel, să semene.

Pentru Mircea Eliade, teologia morții lui Dumnezeu, deși importantă ca fiind „singura creație religioasă a lumii moderne" (*Încercarea labirintului*, 1990, p.129), reînnoiește o temă a multor religii arhaice. Este tema lui *deus otiosus*, a zeului leneș, care nu se mai preocupă de lumea pe care a făcut-o. Interesul față de această teologie modernă rezidă în faptul că, fiind ultima etapă a desacralizării lumii, identificarea „sacrului" cu „profanul" ajunge să camufleze „sacrul" în mod desăvârșit. Din punct de vedere filozofic, se pune întrebarea dacă o lume lipsită de zei poate constitui punctul de plecare al unei noi „religii". Marele savant prezintă ca prim răspuns punctul de vedere al adepților acestei doctrine. Pentru teologii morții lui Dumnezeu, ceea ce rămâne după renunțarea occidentalilor la creștinism ar fi o nouă experiență religioasă ce-și trage seva din conștientizarea caracterului radical profan al lumii și o misterioasă *coincidentia oppositorum*, tradusă în nuvela *Ivan* prin formula de neînțeles a „evidențelor mutual contradictorii". Al doilea răspuns are în vedere devalorizarea formelor istorice ale opoziției dintre sacru și profan. Odată cu dispariția religiilor, a simbolurilor, ritualelor și conceptelor Bisericii creștine, spiritualitatea remanentă s-ar îndrepta spre „întâlnirea omului cu sine însuși" (p.130). În varianta „întâlnirii omului cu sine însuși", ca o mică paranteză, ar fi de adăugat că, după Pere Francoise Brune, un fel de papă al spiritismului modern ce folosește aparate electronice de înregistrare a mesajelor din lumea de dincolo, Dumnezeu le-ar fi oferit oamenilor semne și miracole prin intermediul sfinților și al unor mistici chiar necanonizați, „pentru a le reda sensul vieții eterne". La fel, experiențele din vecinătatea morții, și toate câte țin de „voiajele PSY", adică de parapsihologie, au fost date de Dumnezeu pentru ca oamenii să aibă posibilitatea de a se detașa de lanțurile materialismului lumii moderne. În Occident, primul congres pe tema comunicării cu morții ce-și continuă existența pe lumea cealaltă s-a ținut la Versailles, pe 26 și 27 martie 1994.

Dar să ne întoarcem la cea de-a treia soluție a problemei ivită odată cu întrebarea *dacă dintr-o lume desacralizată se poate naște o nouă „religie"*, soluție în care creștinul este scos din cosmos, spre a fi plasat în istorie. Despre „fericita intervenție a Istoriei unde se întrupează Spiritul" vorbise și un barman marxist din nuvela „O fotografie veche de 14 ani" (vezi Isabela Vasiliu-Scraba, *Harismele Duhului Sfânt și o fotografie de 14 ani*, în „Acolada", dec. 2020, https://isabelavs2.wordpress.com/mircea-eliade/isabela-vasiliu-scraba-fotografie-mircea-eliade/). A treia variantă subliniază că opoziția dintre sacru și profan nu are sens decât pentru religii, iar „creștinismul n-ar fi o religie" (Mircea Eliade, (*Încercarea labirintului*, 1990). Soluția nu este însă atât de netedă cum pare la prima vedere. Fiindcă ea, după Mircea Eliade, implică trei întrebări suplimentare: (a) „ce este istoria?". (b) „cât poate prețui tentativa de a o sacraliza?" și (c) care ar fi acei oameni ce vor să se „salveze" pe o asemenea cale?

Dintr-o scrisoare a lui Vintilă Horia s-ar întrezări un răspuns la ultima întrebare suplimentară: Pe 6 iunie 1967 el scria că a ajuns la concluzia că omul nu se trage din maimuță, ci involuează către neamul simiesc. După bombardarea capitalei Egiptului, laureatul premiului Goncourt notase că ar exista „două planuri de umanitate, unul care suie și altul care coboară și se întâlnesc fără încetare, într-un fel de dramatică confruntare, formând un fel de cruce a Sfântului Andrei, unul din brațe fiind suitor și celălalt coborâtor. Cei care suie sunt foarte puțini. Restul sunt cei care nu fac altceva decât să dorească războaiele, forma perfectă în care se poate realiza puternica dorință de a ucide, dincolo de orice pedeapsă." (Vintilă Horia către Mircea Eliade).

Isabela VASILIU-SCRABA